

## O S V R T I

**JUŽNOSLOVENSKI FILOLOG.** Povremeni spis za slavensku filologiju i lingvistiku. Izd. Srpska akademija nauka, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd.

**KNJIGA XX (1953—1954).**

A. VAILLANT, *La désinence -tŭ de 2<sup>e</sup>—3<sup>e</sup> personne du singulier de l'aoriste* (str. 29—37). V. se ne slaže s mišljenjem Meilleta da je staroslavenski nastavak *-tŭ* u 2. i 3. sg. aorista kontinuiranija ie. \**-tha* (\**thas*), tj. ie. nastavka za 2. sg. perfekta, već smatra da je *-tŭ* u 2. i 3. sg. aorista produženje starog nastavka 3. sg. aorista koji se gubio po zakonu otvorenog sloga, ali se u sandhiju mogao zadržati kao *spojni konsonant*. Kada se *-tŭ* u 3. sg. aorista shvati kao spoini konsonant, prema mišljenju autora, nije teško razumjeti da se to *-tŭ* može prenijeti i na 2. sg. aorista tim više što 2. i 3. sg. aorista imaju iste nastavke. V. smatra da pitanje dužine u hs. oblicima aorista tipa *igrāh, igrā, nòsīh, nðsī, tònūh, tðnū* treba odvojiti od pitanja nastavka *-tŭ*.

R. NAHTIGAL, *Protobolg. ojim-* (str. 81—86). N. smatra da etimologiju riječi *ojim-* treba tražiti izvan »slovanščine«. Od kanonskih staroslavenskih tekstova nalazi se samo (šest puta) u Suprasalskom zborniku i to u »Pohvali o 40 mučenika sv. Vasilija« u značenju »vojnīk«: nom. pl. *онимъ*, gen. *онимъ* (2 puta), dat. *онимомъ* i u izvedenicama *онимскыи, онимство*. U ostalim kanonskim spomenicima staroslav. jezika, pa i u Supr. zb., upotrebljava se slavenski izraz *воинъ* sa izvedenicima.

Riječ *ojьminъ* sa sufiksom *-in-* u singularu i dualu i izvedenice mogu se naći u crkvenoslav. spomenicima »starovzhodnobilgarskega porekla tako imenovane Simeonove dobe«, a

pojedini dijelovi Sup. zb. bili su pod utjecajem »stvzhbolg. jezika Simeonovske dobe ali so celo tedaj še le nastali«. Ta činjenica upućuje autora na zaključak da izvor treba tražiti u bugarskom jeziku, ali da se ne zna što je prvotno označavao protobugarski korijen *ojim-*.

Đorđe Sp. RADOJČIĆ, *Svetovna pohvala knezu Lazaru i kosovskim junacima* (str. 127—142). Uz sedam crkvenih pohvala (sedmu je našao autor članka u Hilandarau) postoji i svjetovna pohvala poznata kao »natpis na Kosovu«. R. misli da bi joj bolje odgovarao naziv *pohvala knezu Lazaru*. On drži da je na Kosovu postojao i stup na kojemu je mogao biti natpis s tekstom kakav je u navednoj pohvali (npr. pisanje Konstantina Janičara iz Ostrovice) i da misao o literarnoj mistifikaciji treba odbaciti. Pohvalu je »sastavio netko tko je bio književno obrazovan« (možda i sam despot Stevan, Lazarov sin). Zbog književnih kvaliteta R. pohvalu ubraja u staro srpsko svjetovno pjesništvo (pohvala bi bila »peta svetovna pesma koju imamo u staroj srpskoj književnosti. Po vremenu postanka dolazila bi na drugo ili treće mesto. Zavisu kako datiramo despotovo Slovo ljubve«). R. je »idući za ritmom« podijelio pohvalu na stihove »koji bi imali biti dvanaesterici«. Uz prijevod na suvremeni hs. književni jezik dao je na koncu originalni tekst pohvale sa razriješenim kraticama i vrlo uspjele snimke rukopisa.

N. RADOJČIĆ, *Pet pisama s kraja XV veka* (str. 343—367). R. donosi tekst ćirilskih pisama na srpskom jeziku što se čuvaju u Saraju u Carigradu. To su tri pisma despota Vuka od kojih je dva uputio sultanu Bajazitu II, a jedno Alibegu Mihal-

begoviću. »Dva pisma iz Ugarske« — jedno je uputio S. Batory iz Budima Alibegu Mihalbegoviću, a drugo je pisao Matija Korvin iz Bečkog Novog Mesta (25. VI 1487) sultanu Bajazitu II.

#### KNJIGA XXI (1955—1956).

Dorđe Sp. RADOJČIĆ, *Teodosijev Kanon opšti Simeonu i Savi* (str. 137—150). Proučavajući hilendarske rukopise god. 1952. R. je zabilježio i Kanon 4 glasa Simeonu Nemanji i Savi iz četiri rukopisa. Kanon 4 glasa posvećen obojici »prosvjetitelja serbskih« štampan je i u knjizi Teodosija mlađeg 1776. u Veneciji kao »in kanon« (u štampariji Dimitrija Teodosijeva Janjinskog) i to poslije Kanona općih na svih osam glasova. Autor pretpostavlja da je Teodosiju mlađem za njegovo izdanje »inoga kanona« poslužio hilendarski rukopis Psaltira s komentarom iz god. 1408. (br. 87). Na osnovu toga rukopisa priredio je ovdje R. izdanje Kanona.

Isti, *Služenje Domentijanom u liturgične svrhe u XIV veku* (str. 151—155). U hilendarskom rukopisu br. 165 našao je R. podatak koji pokazuje da je Domentijanovo djelo o Savi »ipak u XIV veku upotrebljavano u liturgične svrhe«. Taj je rukopis Tipik Save Jeruzalemskog koji je pisan »između 1346 i 1355 god.«, a »postao je u nekom manastiru, ili je njemu bar namenjen, kako se zaključuje po igumanu. Najpre treba misliti na manastir Mileševu.« U uputi Tinika za Službu Simeonu Nemanji čita se »Slovo svetago i bogonosnago otca našego Savi«. Prema početku i svršetku Slova R. zaključuje da je to Domentijanovo djelo o Savi.

Isti, *Simun iz hrvatske glagoljske pesme o moralnoj pokvarenosti sveštenstva* (str. 157—159). D. Pavlović i R. Marinković, sastavljači zbirke »Iz naše književnosti feudalnog doba«, uvrstili su u svoju knjigu i sedmu pjesmu iz glagoljskog Pariškog kodeksa (Slave 11) iz 14. st. Za ime Simun (*Simuna v tomъ nasleduju ki to začę*) sastavljači kažu da je »verovatno aluzija na Judu Simonova Iskariotskog koji je prodao Hrista«. R. pak smatra da se stih odnosi na

Simona Maga (Vlhva) koji se spominje u Djelima apostolskim (gl. VIII, 9).

Isti, »*Jovan Gromov*« iz »*Slova ljubve*« Despota Stefana Lazarevića (str. 161—163). Treća strofa »Slova ljubve« despota St. Lazarevića sadrži riječi: »i ne čjudo, bog bo ljubov imenujet se, jakože reče Ioan gromov«. Većina literarnih historičara misli da se »Ioan gromov« odnosi na Ivana Krstitelja, pa tako i autori zbirke »Iz naše književnosti feudalnog doba« (1954) riječ *gromov* iz »Slova ljubve« tumače (preme Bašiću) »Jovan Grmov, tj. Jovan Krstitelj koji je kao gromom objavio dolazak Hristov«. R. misli da se to *gromov* odnosi na apostola Ivana za kojega se kaže u ev. po Marku (gl. III, 17): »... i Jovana brata Jakovljeva, i nadjede im imena Voanerges, koje znači sinovi gromovi« (prijevod V. Karadžića).

KNJIGA XXII (1957—1958) — posvećena IV kongresu slavista u Moskvi 1958.

N. RADOJČIĆ, *Struški rukopis Dušanova zakonika* (str. 49—63). R. zaključuje da je Struški rukopis Dušanova zakonika istoga tipa kao i Prizrenski. Držeći se Novakovićeve podjele Zakonika na članove autor je ukratko kod svakog pojedinog člana naveo kako je sačuvan u Struškom rukopisu. Budući da izdanje Florinskog iz god. 1888. sadrži mnogo grešaka (R. na koncu donosi najvažnije pogreške iz tog izdanja), ono ne može poslužiti »pouzdanom osnovom za upotrebljavanje Struškog rukopisa Dušanova zakonika pri rekonstrukciji teksta Zakonika najbližega originalu«. Stoga bi — zaključuje autor — Struški rukopis trebalo što prije izdati u potpunosti.

S. ŽIVKOVIĆ, *Ruske riječi u Stulijevu rječniku* (str. 241—264). Ž. pokazuje kako se Stulli poslužio svojim izvorom »Leksikonom trojezičnim« i kako je postupao sa slavenskim riječima toga Leksikona pri izradi svojega Rječnika (Ričosložja, Dubrovnik 1806). Detaljna analiza Stulijeva odnosa prema Leksikonu trojezičnom, kako je proveo autor, pokazuje da »Stulli nije znao ruski,

odnosno nije ga dovoljno poznao. Ali je veliku važnost pridavao baš ruskom jeziku, jer pored hrvatskih ili srpskih riječi najveći je broj ruskih (ruskoslovenskih)«.

U članku nije tačan podatak (možda je to štamparska greška) da je prvi glagoljski misal štampan god. 1493. Misal je štampan god. 1483. u Veneciji.

Đorđe Sp. RADOJIČIĆ, *Grigorovičeva Irmologija* (str. 265—268). Ostatak tzv. Grigorovičeve Irmologije našao je R. u Hilandaru (br. 308). U tom ostatku su tetrade od 2. do 10. One sadrže pjesme od 3—9. glasa 1, zatim cio glas 2. i od glasa 3. pjesme 1—5 (bez svršetka). No još od Irmologije »nedostaje ukupno 11 pesama i nešto više (nekoliko irmosa)« — otprilike 6 tetrada. Autor sumnja da će se te tetrade naći u Hilandaru, jer je »pregledao sve rukopise, list po list«. Mišljenja je da bi bolje odgovarao naziv *Hilandarska Irmologija* umjesto *Grigorovičeva*, iako se njen veći dio nalazi u Grigorovičevoj zbirci (102 lista od ukupno 174). Irmologija je tekst ruske redakcije i ne zna se kada je donesena u Hilandar (»bilo je tamo Rusa monaha«), a mogla je utjecati na srpske rukopise s notnim znacima.

KNJIGA XXIII (1958) — posvećena IV kongresu slavista koji je održan u Moskvi 1958. U njoj su na prvom mjestu (I dio) objavljeni referati s I kongresa jugoslavenskih slavista, koji je održan u Beogradu 1957, a zatim i drugi radovi (II dio).

A. BELIĆ, *Periodizacija srpsko-hrvatskog jezika* (str. 3—15). Polazeći s gledišta da »razvitak jezika ide paralelno sa razvitkom društvenih i političkih prilika jednog naroda« autor je pokušao da pojave u hrvatsko-srpskom jeziku objasni na osnovu njihova historijskog razvitka i razvitka hrvatskog i srpskog naroda. U razvitku hs. jezika razlikuje B. tri glavne epohe od kojih prva ima dva perioda, a druge dvije po tri. Prvi period I epohe obuhvaća pojave koje karakteriziraju naš jezik kao dio praslav. zajednice, drugi pojave koje hs. karakteriziraju kao dio južnoslav. jezika. II epoha znači slobodan

razvitak hs. jezika i produbljuju se razlike između čakavskog i štokavskog dijalekta; 4. period (IX—XII st.) predstavlja ravnomjerno širenje novih jezičnih crta u oba osnovna hs. govora; 5. period (XIII—XIV) znači produženje istog procesa »ali sada nepotpuno«. U III eposi (XV—XIX st.) i to u 6. periodu (XV—XVII st.) ropstvo pod Turcima većeg dijela hrvatskog i srpskog naroda pojačalo je međusobne utjecaje jednih dijalekata na druge, te su za taj period značajni morfološki procesi (gen. pl. na -a; -ma u dat. i instr. pl.; loc. pl. djelomično kao gen. pl.; početak prenošenja akcenta prema početku riječi; gubljenje h u većem dijelu govora). Za 7. period (XVII—XVIII st.) karakteristično je novo jotovanje, širenje nastavka -ma (-m) u loc. pl. U 8. periodu (XIX) značajan je razvitak perifernih jezičnih osobina.

R. KOLARIĆ, *Periodizacija razvoja slovenskog jezika* (str. 17—21). U razvoju slovenskog jezika K. razlikuje pet faza. Prva obuhvaća razdoblje od vremena naseljenja područja današnje Slovenije do početka 10. st.; druga od početka 10. st. do konca 12.; treća obuhvaća 3 stoljeća i traje od približno god. 1200. do 1500; četvrta od 1600. do 1784, tj. do Jakoplja, a peta ide od Jakoplja i Kumerdeja pa dalje.

B. KONESKI, *O razvitku makedonskog književnog jezika* (str. 39—44). Koneski ističe neke elemente koji su važni za razvitak suvremenog makedonskog književ. jezika. Faktor *upotrebe* ili spontanog izbora u mak. se jeziku ogleda u širenju pojedinih crta zapadnomakedonskog narječja, i to naročito u govoru inteligencije (zap. mak. prijedlog *vo* potiskuje upotrebu dijalekatske varijante *u*). Zatim se ogleda u sankcioniranju novostvorenih riječi i izraza kojih u narodnom govoru nije bilo npr. riječ *prašanje* u novom značenju u izrazu *makedonskoto prašanje* potiskuje dotad upotrebljavane riječi *pitanje* i *vopros*. Element upotrebe je i u fonetici izvršio izbor, te je umjesto volaknog l, za koje je u mak. dijalektima potvrđena četverostruka zamjena (npr. *volk*, *vɔlk*, *vɔk*, *vuk*). izabrana zamjena *ol* (tako u vokalni sistem nije ušao glas ʀ). To

se odnosi i na izgovor *l* umjesto *l'* (npr. u riječima *nedela kluč*). Faktor *svjesnog izbora* ogleda se u mak. jez. unošenjem osobina pojedinih centralnih govora. Taj je faktor ograničio broj dubleta u gramatičkim formama književnog jezika (u mak. knjiž. jez. ušla je samo puna forma člana *ot: denot*, a ne *deno*). Pisac ističe važnost sredine za širenje književnog jezika, zatim modeliranje rečenice i stvaranje leksika kao najvažnije momente u stvaranju književnog jezika. »Elementi koji se sadrže u narodnom jeziku ne mogu uvek da se bez modifikacije prenesu u sklop književne rečenice, jer njega određuju ne samo momenti čisto gramatičke prirode nego i momenti stilskog uobičajanja fraze.« U mak. knjiž. jez. uglavnom je iz stilskih razloga uzeta relativna zamjenica *koj, ko* pored *zamj. što, kojšto*, koje se upotrebljavaju u narodnom govoru. U pitanju leksika pisac ističe kao značajan moment u mak. književnosti »brzo izivljavanje folklornog stadija kojim je ona prirodno počela«.

A. BELIĆ, *O značaju zapadnog štokavskog govora za istoriju srpsko-hrvatskog jezika* (str. 69—75). Belić stavlja na diskusiju neka pitanja u vezi sa zapadnoštokavskim govorom. Taj govor sadrži osobine koje se katkada slažu sa čakavskim dijalektom (ima dva duga akcenta  $\sim$  i  $\sim$  kao i čakavski  $\sim$  i  $\sim$ ), katkada sa drugim štokavskim govorima (ima  $\acute{c}$  i  $\acute{d}$ , zatim  $\acute{s}$  i  $\acute{z}$  d mjesto prasl.  $*stj$ . i  $*zdj$  kao i mjesto  $sk + i$  ili palat. vokal,  $zg + i$  ili palat. vokal), a katkada su te osobine osamljene, tj. pripadaju isključivo zapadnom govoru ( $\acute{c}$  — u prasl. je  $\acute{c}$  bilo meko te se njegova mekoća zadržala u zap. dijalektu). Autor postavlja pitanje da li nam navedene osobine (narocito one koje su specifično zapadnoštokavske) daju pravo da zapadni govor odredimo kao treći osnovni hrvatskosrpski pored čakavskog i štokavskog, Analizirajući jezične crte tog govora u historijskom razvitku autor pokazuje da isti obuhvaća trojake govore i pored toga što se u svim svojim dijelovima razvija u pravcu novoštokavskih govora. To su a) govori s najarhajičnijim crtama (posavski ili šlavonski), b)

sa starijim crtama ( $\acute{s}$  i  $\acute{z}$  dijalekat u Bosni i u zapadnoj Dalmaciji) i c) sa najmlađim crtama (ikavski  $\acute{s}$  i  $\acute{z}$  dijalekat u Hercegovini i jugoistočnoj i istočnoj Dalmaciji).

M. HRASTE, *Značaj zapadnog štokavskog govora za istoriju i dijalektologiju srpskohrvatskog jezika* (str. 77—81). Jezični materijal (podaci su uzeti uglavnom iz doktorskih disertacija D. Brozovića »Govor u dolini rijeke Fojnice« i I. Brapca »Govor Tuzle i okolice«) upućuje M. Hrastu na zaključak da starije jezične crte koje čuva govor na području Bosne ne pripadaju čakavskom dijalektu (kao što je mislio npr. Šurmin), već su starije crte zajedničke govorima koji se protežu od Posavine sve do Jadranskog mora. A na području Bosne, naročito zapadne, sačuvala su se zato što u tom kraju ima dosta starosjedilačkog elementa, koji u jeziku čuva i starije jezične crte. Najvažnija starija crta, koja je, po mišljenju H. u osnovi zajednička posavskim, zapadnobosanskim, kajkavskim i svim čakavskim govorima, jest čuvanje starog akcenta (staro mjesto akcenta).

#### KNJIGA XXIV (1959—1960)

M. PEŠIKAN, *O označavanju j u prvobitnoj slovenskoj azbuci* (str. 231—246). Polazeći od činjenice da se elementi glasa *j* moraju javljati poziciono — u međusamoglasničkom položaju (u susjedstvu sa vokalima prednjeg niza) i da taj prelazni glas u raznim pozicijama nije mogao biti jednake izrazitosti, Pešikan smatra da je grafičko označavanje toga glasa (kao i u suvremenom hs. pravopisu) autoru glagoljice nametalo ozbiljne probleme. Uz to mučenje samoglasnika iza *j* činilo je problem fonološkog identificiranja toga glasa još složenijim, pa su ti momenti naveli Konstantina—Ćirila na specifično tretiranje glasa *j*. Taj je glas vjerojatno — misli Pešikan — Konstantin u svom strogo racionalnom grafičkom sistemu označavao pomoću nadrednih znakova. »Različite varijante nadrednih (spiritusnih) znakova mogle su se Konstantinu nametnuti kao logično rješenje za predstavljanje složenih manifestacija ovoga glasa. »To što su grčki spiri-

tusi izgubili značenje u izgovoru davno prije Konstantina — prema mišljenju Pešikana — prije je moglo olakšati nego otežati primjenu spiritusnih znakova za označavanje slav. *j*, jer su se njihova imena — *spiritus asper* i *spiritus lenis* idealno mogla primijeniti na razne manifestacije glasa *j*. Bez takve ili slične pretpostavke — misli autor — bilo bi vrlo teško objasniti upotrebu nadrednih znakova u staroslavenskoj pismenosti, a »najteže bi bilo odgovoriti na pitanje šta je nateralo spiritusne znakove da se u slovenskim tekstovima ne zadrže samo nad početnim samoglasnikom — kako se upotrebljavaju u grčkom jeziku — nego da se prošire i na unutrašnjost reči (na slučajeve neposrednog dodira dva samoglasnika)«.

Đorđe Sp. RADOJIČIĆ, *Vatikanski svitak* (str. 247—250). Postanak Vatikanskog ćiriličkog svitka koji se čuva u Vatikanskoj biblioteci u zbirci slavenskih rukopisa pod br. 9, Radojičić stavlja u 14. st. Bobrovski je mislio da potječe iz 12. st., a Jagić pak da je bliži 15. nego 12. st. Na 14. st. upućuju R. paleografske osobine kao i činjenica da je pisan na papiru (bez vodenih znakova) koji se »kod nas odomačuje u XIV veku«.

D. JEREMIĆ, *Neke jezične i pravopisne crte Vatikanskog Hrvatskog Molitvenika* (str. 281—287). Na temelju nekoliko karakterističnih jezičnih i pravopisnih crta autor pokazuje da je Vat. hrv. molitvenik (što ga je izdao Fancev zajedno sa dubrovačkim psaltinom god. 1934.) napisan na području Dubrovnika koncem 14. st. i u prvom deceniju 15. st. kao što je to Francev pretpostavljao. Nedosljedna upotreba nastavka *-a* u gen. množ. kod imenica, koji se javio koncem 14. st., zatim pojava *o* umjesto *l* na kraju riječi i sloga u većem broju primjera (samo u rjeđim slučajevima ostaje *l*), promjena koja se javlja u novoštokavskom dijalektu od konca 14. st. do sredine 15. st. — pokazuju da je Vat. mol. mogao nastati dok je proces navedenih pojava bio još u toku — dakle koncem 14. i u početku 15. st. Upotreba zamjenice *što* (nikada se ne upotrebljava zamj. *ča*), pojava *o* umjesto *l* na koncu riječi i sloga,

zamjena *jata* uglavnom sa *ie* — vežu taj spomenik za štokavsko područje. Neke jezične pojave u Molitveniku kao što su npr. oblici zamjenica (*ki*, *ka*), disimilacija (blagosovljen, *blagosov*), gubljenje suglasnika zbog lakšeg izgovora (*svitlos*), 1. sg. praes. s nastavkom *-u*, zatim oblik *priati* (*priala*, *prial*) po mišljenju Jeremića karakteristične su pojave dubrovačkog književnog jezika.

B. ŠLJIVIĆ—ŠIMŠIĆ, *Uzvik »varda« i neke izvedenice od te reči* (str. 289—309). Na vrlo široko zasnovanoj leksičkoj građi autorica ispravlja mišljenje prema kojemu *vard-* (*vart-*) predstavlja samo varijantu korijena *var-* proširenu sa *-d-* (*-t-*), nego *vard-* (*vart-*) u slav. jez. treba promatrati zasebno. Pokazuje da je korijen *var-* praslavenski i da se svodi na indoevropsko *\*uor-*, a korijen *vard-* (*vart-*) je germanski, koji se u jednoj ili u drugoj varijanti nalazi u germanskim i u gotovo svim evropskim jezicima (i slavenskim i romanskim). Slavenima je, misli autorica — varijanta *var-t-* došla neposredno od Nijemaca i poznata je samo u zapadnoslavenskim jezicima. Varijanta *var-d-* došla je Južnim Slavenima (u hrvatskosrpskom, makedonskom i bugarskom) iz talijanskog jezika, odnosno iz nekih venecijanskih govora preko Grka još negdje u XI ili u XII st. Bogat južnoslavenski materijal zasvjedočen na teritoriju koji je stoljećima bio pod turskom vlašću (Bugarska, Makedonija, ist. i juž. Srbija) učvrstio se tu u svom izvornom značenju (*varda* = čuvati) naročito zbog toga što je korijen *var-d-* došao i u turski jez. (također od Grka) u oblicima *varda*, *variya* i dr. i tako doprinio održavanju, učvršćenju i daljnjem razvoju upotrebe ove leksičke grupe na navedenom području.

#### KNJIGA XXV (1961—1962)

U ovoj knjizi štamapan je jedan dio referata jugoslavenskih slavista za V međunarodni slavistički kongres u Sofiji. To su: *Problem glagolskog roda i povratni glagoli u srpsko-hrvatskom jeziku* (M. Stevanović), *Broj prozodijskih mogućnosti u reči kao karakteristika fonoloških sistema slovenskih jezika* (P. Ivić), *O ne-*

kim problemima negacije u srpsko-hrvatskom jeziku (I. Grickat), *Jedan problem slovenske sintagmatike osvetljen transformacionom metodom* (M. Ivić), *O rekonstrukciji staroslovenskog fonološkog sistema* (M. Pešikan), *Priroda afrikata srpskohrvatskog jezika* (A. Peco).

M. PAVLOVIĆ, *Uslovi razvitka i periodizacija istorije srpskohrvatskog jezika* (str. 49—61). Polazeći od činjenice da koncepcija historije hrvatskosrpskog jezika mora biti izražena »u dinamici njegovih spontanih i miksoglotskih procesa socijalno uslovljene jezične dinamike« Pavlović se slaže s Belićevom podjelom historije hs. jezika u tri velike epohe koje su dijahrono diferencirane. Autor pokazuje jezične procese i pojave koje su karakteristične za svaku pojedinu epohu i misli da bi se te tri epohe sa suvremenog lingvističkog gledišta mogle definirati ovako: »a) Prva epoha, sa nastavkom u zajednici otpočetih procesa, i sa novim procesima miksoglotskog karaktera heterohrono ispoljenih; b) Druga epoha (u dva perioda), po stabilizaciji simbiotičkih pojava, tipično evolutivne prirode, sa težištem na novom vokalskom sistemu; v) Treća epoha, pokazuje nastavljanje evolutivnog razvitka sa tipičnim miksodijalekatskim pojavama, ali je u njenim periodima težište na mešavinama dijalekatskih predstavnika, samim tim i dijalekatskih tipova, ili samo dijalekatskih crta«.

M. PEŠIKAN, *O rekonstrukciji staroslovenskog fonološkog sistema* (str. 153—159). Autor smatra da je u staroslavenskom fonološkom sistemu 1) *j* bilo samostalni fonem, koji se grafički označavao možda nadrednim znakom, da su 2) izvorni nazali bili monofonematskog karaktera, iako su u pismu predstavljani dekomponirano, zatim da su 3) etimološko *ju, jǫ* (*ju, ŋu*) u staroslavenskom fonološkom sistemu sačuvali isti fonološki smisao iako su pozicionim mučenjem vokala, koje je u pismu izraženo naročitim znakom, da je 4) etimološko *ja* (*ra, la*) imalo vrijednost *jǎ* (*jě*), da su 5) *ř, l, ŋ* bili posebni fonemi (»ako je njihovo obeležavanje nadrednim znakom zaveo Konstantin, onda to

predstavlja dekomponovano shvatanje tih fonema kao kombinacija *r + j + sl*); i da je 6) *ħ* znak za refleks *g* ispred vokala prednjeg niza u grčkim riječima, a *ψ* predstavlja št. Odstupanja u sistemu slavenskog pisma od idealnog fonološkog sistema misli autor da se mogu objasniti utjecajem grčke pismene tradicije i utjecajem grčkog jezičnog osjećanja tvorca glagoljice.

I. GRICKAT, *Divoševo jevanđelje. Filološka analiza* (str. 227—295). Autorica je provela detaljnu filološku analizu novog četverojevanđelja bosanskog tipa, koje je nađeno god. 1960. u crkvi Sv. Nikole u Podvrhu. Nazvano je Divoševo po Divošu Ti-horadiću za kojega je bilo pisano. Broji 186 listova. Da bi mogla doći do zaključaka od šireg značenja, I. Grickat je uspoređivala *Div* sa ostalim bosanskim jevanđeljima i to tako: s Mirosavljevim ev. uspoređivanje je samo kratko i probno zato što je »njegova udaljenost od *Div* bila već i apriori poznata, zbog svega onoga što se zna od ranije o njegovom odnosu prema drugim bosanskim jevanđeljima«. Kratko uspoređivanje izvršeno je i s Grigorovič—Giljferdingovim zbog vrlo ograničena materijala (sačuvano svega 8 listova). Uspoređivanje sa Vrutačkim i Srećkovićevim također je provizorno »zbog samog načina na koji su njihovi tekstovi dati u literaturi«. Cjelokupan tekst *Div* uspoređen je s Manojlovim ev. iz početka 14. st., s Nikoljskim ev. i Daničićevim (oba s kraja 14. i početka 15. st.). Mjesta u kojima se spomenuti tekstovi ne slažu, kao i mjesta gdje su sva izvršena uspoređivanja pokazala identičnost bosanskih tekstova, uspoređivala je autorica sa Marijinskim ev. i sa »raznočtenijima koja se daju u njegovom izdanju... u delovima koji imaju veću važnost za odlučivanje o bosanskim divergencijama uziman je u obzir i Hval«.

Paleografski elementi *Div* (pisano sistemom *scriptura continua*) naročito u detaljima u ostvarivanju slova i po njihovim proporcijama pokazuju srodnost sa Manojlovim ev. Slična manira u pisanju marginalnih zapisa u *Div* i *Man*, grčko podrijetlo pisara *Div* (na što npr. upućuje za-

mjena b i p i drugo), zatim bilješka na str. 66v sadrži sitan i oštećen potpis ... а Маноило (tj. pisa Manoilo) dovode autoricu do zaključka da je pisac *Div* također Manojlo Grk (u prvim decenijima 14. st.), tj. isti onaj koji je pisao Manojlovo ev.

Iz tekstualne analize evanđelja bosanskoga tipa Grickatova nazire »srodnost sa onim tekstovima koji moraju biti bliski srodnici Asemanovog jevanđelja — jednog od najarhaičnijih spomenika — i Savine knjige«. Bosanske knjige misli Grickatova ne govore ništa o tome da su njihovi naručioc i kao ni njihovi pisari ideološki odstupali od »tadašnje vere«, te »između bosanskih knjiga koje smo ovde analizirali i onog nejasnog stanja duhova u Bosni toga vremena, koje se obuhvata imenom bogumilstva, ne postoji možda nikakva druga veza sem teritorijalne i vremenske koincidencije«.

A. N.